

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ ЩОДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ

Яхно К.Г.

Мета дослідження: проаналізувати стан державного регулювання в аграрному секторі. Визначити роль і місце держави у функціонуванні ринків аграрної продукції.

Як відомо Україна – це аграрна держава. За 1990 – 2014рр. вона намагалась дотримуватись виконання і забезпечення основних економічних функцій: правової бази; створення умов для конкуренції; перерозподіл ВВП і національного багатства; коригування розподілу ресурсів; контроль за фінансовою і кредитно-грошовою діяльністю.

Слід зазначити, що держава з перших днів незалежності дбала про організацію збуту аграрної продукції. Проте ще і сьогодні біржі, агроторгові дома, не змогли зайняти більш-менш помітне місце на конкурентному ринку. Їх місце займають переважно або посередники, або регіональні представництва експортних компаній. Біржі або система аграрних товарних бірж займаються в основному посередницькою діяльністю, реєструючи зовнішньоторговельні угоди.

Щодо світових тенденцій то у більшості розвинених країн товарних бірж як таких уже давно не існує, на зміну їм прийшла ф'ючерсна торгівля.

Важливим напрямом удосконалення роботи щодо поліпшення розбудови аграрного сектора економіки і поліпшення сільськогосподарського виробництва є розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (надалі СОК), які працюють у багатьох країнах Європи.

Висновки. Проаналізувавши державні документи щодо формування, становлення і розвитку ринків аграрної продукції прийшли до висновку:

- втручання держави в роботу ринків є стихійним;
- чіткого плану розбудови аграрного сектору на сьогодні немає;
- нестабільність фінансового ринку приводить до того, що сільський виробник боїться великого ринку, бо він на ньому беззахисний, а на внутрішньому ринку «правила гри» йому відомі да і ризики мінімальні.

Ключові слова: ринок аграрної продукції, національна економіка, сільськогосподарські підприємства.

**АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ БАЗЫ
ПО ГОСУДАРСТВЕННОМУ РЕГУЛИРОВАНИЮ АГРАРНОГО РЫНКА**

Яхно Е.Г.

Цель исследования: проанализировать состояние государственного регулирования в аграрном секторе. Определить роль и место государства в функционировании рынков аграрной продукции.

Как известно Украина - это аграрное государство. За 1990 – 2014гг. она пыталась придерживаться выполнения и обеспечения основных экономических функций: правовой базы; создание условий для конкуренции; перераспределение ВВП и национального богатства; корректировки распределения ресурсов; контроль за финансовой и кредитно-денежной деятельностью.

Следует отметить, что государство с первых дней независимости заботилось об организации сбыта аграрной продукции. Однако еще и сегодня биржи, агроторговые дома, не смогли занять более или менее заметное место на конкурентном рынке. Их место занимают преимущественно или посредники, или региональные представительства экспортных компаний. Биржи или система аграрных бирж занимаются в основном посреднической деятельностью, регистрируя внешнеторговые сделки.

По мировым тенденциям в большинстве развитых стран товарных бирж как таковых уже давно не существует, на смену им пришла фьючерсная торговля.

Важным направлением совершенствования работы по улучшению развития аграрного сектора экономики и улучшения сельскохозяйственного производства является развитие сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов (далее СОК), которые работают во многих странах Европы.

Выводы. Проанализировав государственные документы по формированию, становления и развития рынков аграрной продукции пришли к выводу:

- вмешательство государства в работу рынков является стихийным;
- четкого плана развития аграрного сектора на сегодняшний день нет;
- нестабильность финансового рынка приводит к тому, что сельский производитель боится большого рынка, так на нем беззащитен, а на внутреннем рынке «правила игры» ему известны да и риски минимальны.

Ключевые слова: рынок аграрной продукции, национальная экономика, сельскохозяйственные предприятия.

ANALYSIS OF LEGISLATIVE FRAMEWORK FOR PUBLIC REGULATION OF AGRICULTURAL MARKET

Yahno K.G.

Study subject: to analyze the status of public control of the agricultural sector and to define the role and place of the state in functioning of agricultural markets.

It is well known that Ukraine is an agrarian state. During 1990 – 2014, Ukraine tried to comply with the basic economic functions of the state: building up the legal framework, creation of conditions for competition, redistribution of GDP and the national wealth, adjustment of resource allocation, and control of activities in financial and monetary spheres.

It should be noted that, since the very first days of independence, the state has taken care of agrarian products marketing. However, even today the stock exchange and agrarian trade houses are still not able to take more or less significant place in the competitive market. Now they are mostly substituted by intermediaries or regional offices of export companies. Exchange offices or a system of agricultural commodity exchange offices are mainly engaged in brokering through registering foreign trade operations.

As for global trends, the majority of developed countries has so far got rid of the commodity exchange offices as such and replaced them by futures trading ones.

An important area of improvement in the agricultural sector and the agricultural production is development of agricultural service cooperatives (hereinunder referred to as the ASC) which have been working in many European countries.

Conclusions. Having analyzed governmental documents on formation, establishment and development of agricultural product markets, we have come to the conclusion:

- Government intervention in the market is spontaneous;
- No clear plan for development of the agricultural sector exists;
- Instability in the financial market leads to great concerns of agricultural producers over a 'big agricultural market', since it feels itself helpless in there, whilst the 'rules of play' in the domestic market are well known to him and the risks are minimal.

Key words: the market of agricultural products, the national economy, agricultural enterprises.

Постановка проблеми: економіка України з 1990р. відноситься до змішаної системи. Це означає, що одночасно існують системи управління характерні як для планової так і для ринкової економік. Ринковий механізм – це спосіб організації та функціонування відносин між суб'єктами господарювання, що базується на принципах попиту і пропозиції, вільного ціноутворення, конкуренції.

Планово-державний механізм (адміністративно-командна система управління) – централізоване, тотальне державне управління соціально-економічним розвитком країни на основі директивного плану.

З кожним роком ринкові важелі управління переважають над старою системою управління. Ринковий механізм об'єднує виробників і споживачів у єдину економічну систему, підпорядковує виробництво суспільним потребам у формі платоспроможного попиту. В ідеалі ринок повинен сприяти ефективному розподілу ресурсів. Тобто, спрямовувати ресурси на виробництво тих товарів, які найбільше потрібні суспільству, стимулювати підприємців до найбільш ефективного використання ресурсів, розробці та впровадженню нових, найбільш ефективних технологій. Зрештою, ринок виконує важливу селективну функцію серед товаровиробників, завдяки чому з товарного виробництва вибувають ті господарські суб'єкти, результати діяльності яких не відповідають умовам ринкової конкуренції.

Проте, ринок не є ідеальною економічною системою. Як суб'єкт макроекономічного регулювання він має певні обмеження. Багатовікова практика переконливо довела, що без державного втручання в господарське життя суспільства ефективне функціонування ринкового господарства неможливе. Ступінь цього втручання є різним залежно від зрілості економічної системи, але загальний напрям очевидний: в індустріальній та постіндустріальній економіці роль держави зростає.

Мета дослідження: проаналізувати стан державного регулювання в аграрному секторі. Визначити роль і місце держави у функціонуванні ринків аграрної продукції.

Викладення основного матеріалу.

З розвалом радянського Союзу на зміну командно-адміністративній системі України прийшли економічні відносини ринкового типу, а відповідно й перебудова суспільно-економічного устрою країни. Як відомо Україна – це аграрна держава. Лише сільськогосподарських угідь налічується 41.8 млн.га, що складає приблизно 69,3% від загального фонду земель держави. Станом на 2014р. сільського населення України становило лише 31%, а міського 69% (див.табл.1.)

Таблиця 1. Населення України 2014 р.

Населення України	млн	%
міське	31,3	69
сільське	14,1	31
чоловіків	20,9	46,2
жінок	24,3	53,8

Крім того слід відмітити, що у 31% входять усі категорії (діти, працююче населення, пенсіонери, безробітні, люди з обмеженими можливостями і т.д.). Тому реально зайнятого населення у сільському господарстві становить приблизно 10% (тому село на сьогодні перебуває у категорії зникаючого). Що не скажеш про міське населення. З цього випливає, що на сьогодні ринок праці є дуже незбалансованим і проблематичним, особливо у аграрному секторі економіки.

За 1990 – 2014рр. держава намагалась дотримуватись виконання і забезпечення основних економічних функцій: забезпечення правової бази; створення умов для конкуренції; перерозподіл ВВП і національного багатства; коригування розподілу ресурсів; контроль за фінансовою і кредитно-грошовою діяльністю; аналіз економічної кон'юнктури; стимулювання виробничої активності.

У перші ж роки незалежності, держава зіткнулася із тим, що немала важелів для регулювання і управління ринком. На такий стан речей вплинули тривалі порушення рівноваги між попитом і пропозицією; інфляція; з'явилася нова для країни категорія – безробіття. Повний розвал сільського господарства. Відсутність необхідної законодавчої бази привели країну до першої глобальної економічної кризи. Для покращення ситуації держава приймає рішення збільшити податкову ставку і таким чином забезпечити бюджет країни. Проте ця ситуація триває і до сьогодні. Податкова ставка кожного року зростає і ми стоїмо перед ситуацією, коли піде різкий спад доходів до бюджету (так звана крива Лаффера). Не потрібно забувати і про анексію Криму, і про бойові дії у Донецькому і Луганському регіонах. А це були найбільші промислові регіони, які мали вагомий вплив на фінансовому ринку. Крім того – це регіони експорту. Єдина надія і наймовірне навантаження в цій складній ситуації ляже на аграрний сектор країни.

У реаліях сьогодення ринок розглядають - як сукупність економічних відносин за допомогою яких здійснюється обіг суспільного продукту в товарно-грошовій формі з опорою на виробництво товарів, що підлягають реалізації через купівлю-продаж. Ринок не слід розглядати як зв'язкового між виробником і споживачем, він є єдиним середовищем, механізмом. У середовищі ринку ціллію товаровиробника, посередника і підприємця є розвиток і задоволення потреб споживача. Володіючи необхідною інформацією товаровиробники постійно координують власне виробництво у відповідності до умов ринку. Тобто ринок - регулятор обсягів виробництва продукції та її структури. Всі ринки між собою зв'язані і утворюють єдиний організм - державу. Всі ринки (праці, фінансовий, зовнішні, внутрішні, сільськогосподарські, товарні і т. д.) мають категорії – попит і пропозицію.

Використовуючи взаємодію попиту і пропозиції, ринок дає відповідь на головні питання ринку - що і скільки виробляти, для кого і як. Крім того, ринок виконує функцію ціноутворення і стабілізації цін на продукцію. Внаслідок взаємодії виробників і споживачів, а відтак пропозиції і попиту на товари відбувається своєрідний підсумок або баланс зіставлення затрат виробників і корисності товару чи послуги.

Рационалізм продавця - продати товар за вищою ціною й одержати більше прибутку, а покупця - задовольнити власні потреби за нижчою ціною.[1] В ідеалі ринок існує з мінімальним втручанням держави. Проте на пострадянському просторі це не можливо. Стара система економічного управління не існує, а нова ще не створена.

Отже, на сьогодні склалася ситуація, коли український ринок демонструє свою неспроможність, він не в змозі координувати процеси економічного вибору так, щоб забезпечити ефективне використання ресурсів. Тому дуже важливою щоб держава забезпечила умови здорової конкуренції. Крім того ринок не має механізмів, здатних забезпечувати людей суспільними благами, тобто товарами й послугами колективного споживання, потреба в яких не залежать від індивідуальної платоспроможності. До таких належать послуги державного управління, національної армії, міліції, охорони здоров'я, освіти, науки, культури тощо. Український ринок сьогодні не здатен протистояти економічній нестабільності, спостерігається затяжний спад виробництва, надмірне безробіття, високий рівень інфляції тощо.

Як зауважує М.І. Белявцев, державне регулювання ринку здійснюється різними прямими і непрямими методами, які залежно від характеру дії можна об'єднати в чотири групи:

- 1) економічні;
- 2) інформаційно-орієнтувальні;

- 3) законодавчі;
- 4) адміністративні [2, с.33].

Для українського ринку характерні признаки нездорової конкуренції, на ринкові відносини чималий вплив чинять монополійні утворення. Впливаючи на обсяги виробництва і ціни, вони обмежують ефективність ринкової конкуренції і створюють умови для такого розподілу ресурсів, який враховує не суспільні, а власні інтереси цих утворень. Спостерігаються негативні побічні ефекти: надмірна нерівність доходів, нерівномірний розвиток окремих регіонів, порушення екологічних умов життя населення, відхилення від стандартів якості споживчих товарів тощо. Аналітики переконані, що перелічені негаразди ринку можуть бути компенсовані лише за допомогою державного втручання в економіку. Ще у 2012р. внесено проект Закону України «Про посилення державного контролю за використанням природних ресурсів, що перебувають у приватній власності суб'єктів господарювання» згідно до якого підвищується відповідальність суб'єктів господарювання за використання природних ресурсів, крім того прописаний механізм відчуження у власність держави природних ресурсів у разі незадовільного їх використання. Як не дивно проект закону знятий з розгляду 27.11.2014р[3]. Це означає єдине - монополісти не будуть дбати про збереження природних ресурсів і віддадуть їх у власність держави тоді, коли земля і все що на ній і в ній не буде приносити олігархам прибутку. Маючи такі багаті природні ресурси наша держава перебуває на межі бідності, а населення за межею бідності.

Минуло більше як 20 років з моменту проголошення незалежності, а ринкова система ще й досі показує неможливість самостійного ефективного функціонування в умовах сучасного індустріального суспільства. зумовлює необхідність державного регулювання економіки. За законодавством України визначено основні цілі державного втручання в економіку:

1. забезпечення стабільного розвитку національної економіки;
2. забезпечення раціонального використання ресурсів і підвищення ефективності суспільного виробництва;
3. підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів;
4. підвищення життєвого рівня населення.

Для втручання в економіку держава має цілу низку найголовніших важелів. До яких слід віднести: законодавчі, адміністративні, бюджетно-податкові, кредитно-грошові.

Найголовніші цілі, які ставить держава перед собою, є водночас і прості і недосяжні: досягти економічного зростання країни; національну економіку вивести на рівень конкурентоспроможності; стабілізувати ціни; приборкати інфляцію; усунути дисбаланс у виробництві і реалізації національного продукту; оздоровити інвестиційний клімат держави; подолати безробіття (особливо у сільській місцевості). Слід пам'ятати, що конкурентоспроможність національних економік у системі світового господарства оцінюють здебільшого на основі моніторингу бізнес-клімату, рівня економічної свободи, якості та ефективності державного управління, ступеня глобалізації економіки, рівня розвитку людського потенціалу, потенціалу зовнішніх запозичень, рівня корумпованості суспільства тощо.

Один з найважливіших елементів у системі державного регулювання ринкової аграрної економіки – регулювання ринком аграрної продукції.

Відповідно до Закону України «Про сільське господарство» (2011р.) ринки аграрної продукції мають наступну класифікацію [4] (див. рис.1).

Державне управління аграрним ринком передбачає вплив на формування ринкової інфраструктури, що забезпечує вихід на ринок рядового товаровиробника – фермера, сільгоспідприємства, селянського господарства. За даними Державної служби статистики за період з 1990-2014рр. кількість фермерських підприємств займає значну частку від всіх існуючих сільськогосподарських підприємств в країні (74%) (див. табл.2), а державних підприємств всього 0,5% [5].

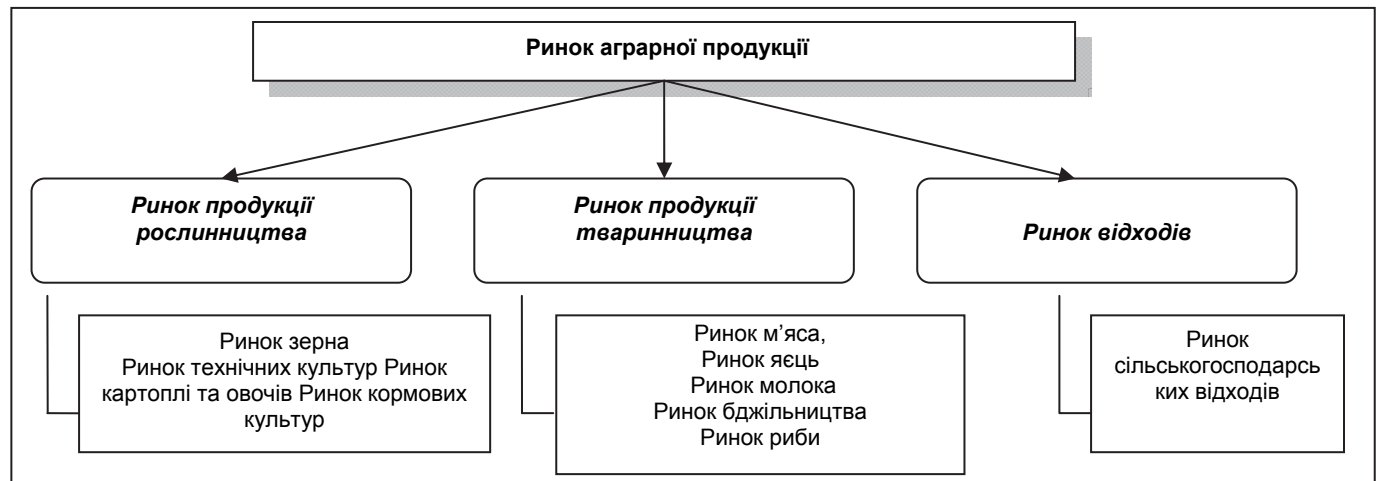

Рисунок 1. Класифікація ринків аграрної продукції

Таблиця 2. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Господарські товариства	6718	7900	7879	7819	7769	7757	8121	8295
Приватні підприємства	2519	4123	4326	4333	4243	4140	4183	4153
Виробничі кооперативи	3136	1521	1101	1001	952	905	856	810
Державні підприємства	385	386	354	345	322	311	294	278
Інші	402	1500	1505	1553	1481	1532	1680	1466
Фермерські господарства	34800	42447	43894	42101	41726	41488	40732	40856

До державного регулювання ринків аграрної продукції слід віднести цінове регулювання, у тому числі товарні і закупівельні інтервенції, внутрішнє квотування виробництва і збуту, субсидування споживання, обмеження виробництва, інтенсивного використання землі. Вплив одночасно здійснюється на ціни, попит і пропозицію. Крім того, на внутрішній ринок чинить вплив зовнішньоторговельний фактор.

Слід зазначити, що держава з перших днів незалежності дбала про організацію збуту аграрної продукції. Про це свідчать перші постанови Кабінету Міністрів України з питань організації біржового ринку сільгосппродукції які з'явилися ще у 1995 р. Проте ще і сьогодні біржі, агроторгові дома, збутові кооперативи не змогли зайняти більш-менш помітне місце на конкурентному ринку. Їх місце займають переважно або посередники, або регіональні представництва експортних компаній. Біржі або система аграрних товарних бірж займаються в основному посередницькою діяльністю, реєструючи зовнішньоторговельні угоди (згідно Указу Президента України від 29.06.2000 р. № 832 «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна», що втратив силу 13.08.2013р.).

Біржовий аграрний ринок в Україні одразу після створення опинився у глибокій системній кризі. Практики біржової торгівлі вважають головною причиною кризи українського біржового ринку у недостатній нормативній базі. Закон «Про товарну біржу»[6], що діє з 1991 р., застарів і не задовольняє потреб біржової торгівлі. Біржі не дають гарантій виконання біржового контракту. У 1995 р. в Національному банку розпочалися аукціонні торги сільгосппродукцією і було створено Українську аграрну біржу. Хоча більшість зерна для державних та регіональних контрактів було закуплено через біржі, відбулася дискредитація цього механізму через низьку дисципліну виконання контрактів. Гальмує розвиток біржової торгівлі повільне впровадження складських свідоцтв, які також є біржовим товаром.

Щодо світових тенденцій то у більшості розвинених країн товарних бірж як таких уже давно не існує, на зміну їм прийшла ф'ючерсна торгівля. Міністерство аграрної політики України у грудні 2007р. видає наказ за №916 «Про затвердження галузевої інноваційної програми «Створення системи біржової торгівлі ф'ючерсними контрактами на зерно» де прописується увесь механізм запровадження ф'ючерсної торгівлі. Але ф'ючерсна торгівля як у світі так і в Україні може розвиватися лише за умови передбачуваності, стабільності, ринкового характеру аграрної політики. Поки що в Україні відсутнє коло виробників, що були б упевнені у завтрашньому дні і зважилися на укладання ф'ючерсних контрактів. Крім того, якщо будуть прийматися заборони на переміщення зерна за межі області, непередбачувані рішення щодо квот, інтервенцій тощо, то це унеможливить ф'ючерсну торгівлю сільгосппродукцією в Україні в цілому.

Регулювання державою внутрішнього ринку аграрної продукції - в усуненні різких коливань цін, характерних для українського ринку у зв'язку з різкими змінами погодних умов. Система регулювання дозволяє створити резерви, дозволяє уникнути дефіциту продовольства на ринку. До основних заходів державного регулювання ринків аграрної продукції слід віднести – товарні та фінансові інтервенції. Відповідно до постанови Верховної Ради України від 24.09.1997р. за №1062 за участі Міністерства агропромислового комплексу, Міністерства фінансів, Державного комітету по матеріальним резервам, Державної акціонерної компанії «Хліб України» з метою забезпечення підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників створити державний інтервенційний фонд стабілізації зернового ринку в Україні за рахунок державних ресурсів в обсязі 0,6 млн.т. зерна. [7]

Метою діяльності Фонду було визначено:

1. забезпечення поступового переходу до саморегульованого ринку продовольчого зерна в Україні;
2. забезпечення продовольчої безпеки держави шляхом створення державних запасів продовольчого зерна;
3. підтримка вітчизняних виробників зерна шляхом забезпечення стабільного рівня цін на ринку продовольчого зерна протягом року;
4. сприяння збільшенню обсягів виробництва продовольчих зернових культур;
5. регулювання ситуації на регіональних зернових ринках;
6. підтримання доступного для споживачів рівня цін на зерно і зернопродукти.

Отже створений Фонд взяв на себе зобов'язання не втратити ринок зерна (внутрішній та зовнішній).

Від 2000 року, року максимального врожаю на сільськогосподарську продукцію, держава приймає все більше законів пов'язаних з державним регулюванням. Це пов'язано з тим, що високий врожай не приніс бажаного доходу. Виявлено багато прорахунків у організації торгів, а отже у організації і функціонуванні самих ринків аграрної продукції.

У 2004 р. Приймається Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [8], який містить основні положення щодо регулювання аграрного ринку. Цим законом визначено: *державну аграрну інтервенцію; товарну інтервенцію; фінансову інтервенцію.*

Законом передбачено державне регулювання цін окремих видів сільськогосподарської продукції через механізм установлення ціни рівноваги (фіксінг) на рівні, не нижчому за мінімальну закупівельну ціну та не вищому за максимальну закупівельну ціну при дотриманні антимонопольного законодавства і правил добросовісної конкуренції. Водночас цим законом зазначено, що держава не буде втручатися в процес ціноутворення за межами організованого аграрного ринку, крім нормативно визначених випадків тимчасового адміністративного регулювання цін. При цьому Кабінет Міністрів України може застосовувати такі інструменти впливу:

- а) обмеження рівня торгової націнки (знижки) на гуртовому або роздрібному ринку;
- б) установлення граничних рівнів рентабельності переробників товару і осіб, які надають послуги із зберігання аграрної продукції;
- в) установлення граничних цін продажу на рівні максимальної (мінімальної) закупівельної ціни (лише на період прийняття висновку Антимонопольним комітетом України про наявність узгоджених дій суб'єктів ринку та/або рішення на захист економічної конкуренції);
- г) установлення нетарифних обмежень (квот) щодо імпорту або експорту;
- д) визначення як обов'язкової передумови митного оформлення експорту придбання об'єкту цінового регулювання на експортній сесії аграрної біржі.

У Законі для реалізації державних функцій ініціювалося створення нових структур - Аграрного фонду (кошти до Аграрного фонду - в межах 1,5 млрд. грн. - перераховані ДАК «Хліб України» та Держкомрезервом за рахунок зароблених на торгових операціях із продажу зерна) [9]; Фонду аграрних страхових субсидій – з ціллю надання субсидій і кредитів Аграрним фондом сільськогосподарському товаровиробнику (Ст. 11. Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України від 24.06.2004 № 1877-IV»[4]), Аграрної біржі (постанова Кабінету міністрів України від 26.12. 2005р. N 1285), розрахунково-клірингового центру та інших агентів, діяльність яких спрямована на комплексне забезпечення переходу від наявної ситуації «слабкої держави, контрольованої сильними компаніями» на тлі ринкової стихії до «сильної держави, яка на засадах партнерства прозора, в інтересах суспільства і бізнесу співпрацює із сильними компаніями» задля прогнозованості і стабільності на агро-продовольчому ринку.

Функція Аграрного фонду (ст. 9) у наданні бюджетної позики виробнику зерна, що є об'єктом державного цінового регулювання, під заставу такого об'єкта. Однак, розмір бюджетної позики не може перевищувати 80 відсотків вартості застави, яка розраховується виходячи з розмір встановленої мінімальної закупівельної ціни.

Законом встановлено кредитну підтримку виробників сільськогосподарської продукції (кредитну субсидію). Законодавець обмежив цільове використання коштів субсидованого кредиту, зокрема він надається лише для короткострокових кредитів

виключно для придбання товарів (запасів) на потреби виробництва окремого об'єкта державною цінового регулювання (їх перелік визначається кабінетом Міністрів України), а середньострокових кредитів - виключно для придбання або будівництва основних фондів сільськогосподарського призначення I та II груп та проведення їх капітальних ремонтів. Також передбачено бюджетну тваринницьку дотацію з ціллю покращення ситуації в галузі.

Започатковано створення системи заставних закупок сільськогосподарської продукції Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна» від 29.06.2000р. Даним Указом за об'єкт застави було обрано зерно. Метою запровадження даного механізму було подолання негативних наслідків сезонних і кон'юнктурних коливань обсягів продажу й цін на зерно та хлібопродукти. Наприклад, для страхування своїх товаровиробників від загрозливого зниження ринкових цін на зерно в моменти негативного впливу кон'юнктури ринку, у Польщі діє система зернових квитанцій (документ, що засвідчує позичку під заставу товарів), в Угорщині за рахунок цієї системи фінансується до 30 % сільгоспвиробництв. Більш як 80-тирічний досвід роботи із заставними мають США.

В Україні, незважаючи на існування законів, механізм інтервенцій досі не відрегульований у повній мірі. Після аналізу використання коштів Аграрного фонду у 2005 р. Рахунковою палатою було зроблено висновок про неефективне їх використання. Фінансові інтервенції для формування державного продовольчого резерву були проведені з обсягом зерна 73,8 тис. т (4,9 % від законодавчо встановленого) та цукру (із цукрових буряків) 25,2 тис. т (14 %). Значна кількість зерна залишилася в сільгоспідприємствах і не була реалізована, внаслідок чого село не отримало очікуваних грошових надходжень. При цьому 48,8 млн грн загального фонду не були використані, їх повернуто до державного бюджету. Непрямою формою підтримки стабільності на ринку є здійснення цільових дотацій з державного бюджету виробництва певних видів продукції. Як правило, такою продукцією є продукція галузі тваринництва. Із наказу Міністерства аграрної політики України від 24.03.2006 р. «Про затвердження Заходів щодо розвитку м'ясного та молочного тваринництва» за N 144[10] було зазначено, що для виведення тваринництва з глибокої затяжної кризи необхідно створити для нього сприятливі умови через механізми пільгового оподаткування та кредитування галузі. Тобто товаровиробники отримують доплати за рахунок повернення ПДВ щодо операцій з продажу вказаної продукції, крім того з 2001 р. в Україні введено доплати сільськогосподарським товаровиробникам за проданими ними для забою переробним підприємствам і заготівельним організаціям молодняк великої рогатої худоби підвищених вагових кондицій. З 2003 р. введено також доплати за кондиційних свиней та курей-бройлерів.

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» від 04.06.2009 р. спрямований на стимулювання розвитку виробництва молока і м'яса (щоб ця продукція, яка вже стала дефіцитом, не завозилася із зарубіжжя, а в достатній кількості вироблялася в Україні), страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві, витіснення спекулятивних цін з ринку сільськогосподарської продукції. Для відновлення поголів'я великої рогатої худоби, свиней та птиці буде здійснюватися 50-відсоткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів (кількість великої рогатої худоби повинно бути не менше 500 голів, свиноматок не менш 1200 голів та птиці не менш як мільйон голів). Станом на 2014р. за даними Державної служби статистики з кризи вийшли лише підприємства, що займаються птахівництвом. Вони скористалися державними пропозиціями у повній мірі. Щодо тваринництва – то воно перебуває на стадії зникнення. Назріла необхідність кардинальної зміни, щодо методів державного втручання у галузі тваринництва. На сьогодні держава втрачає важелі управління ринком тваринництва.

Також Законом передбачено 30-відсоткове відшкодування вартості закупівлі техніки та обладнання для сільськогосподарського виробництва, будівництва та реконструкції підсобних підприємств з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції.

Закон гарантує сільськогосподарським товаровиробникам компенсацію та відшкодування за рахунок коштів державного бюджету вартості збудованих у сільській місцевості соціально-побутових об'єктів (житлові будинки, гуртожитки, дитячі садки та ясла, школи, медичні пункти), інженерно-технічних комунікацій (дороги, водопровідні, каналізаційні, газові мережі та мережі електропередачі, альтернативних видів теплота енергопостачання) за умови, що вони забезпечуватимуть діяльність цих соціально-побутових об'єктів і не здійснюватимуть відчуження, продаж.

З метою стримування цін на основні продукти харчування законом розширено перелік державного цінового регулювання сільськогосподарської продукції, що надходить на ринок, зокрема, на олію, цукор, масло вершкове, м'ясо тощо, на які встановлюється гранична торговельна надбавка (націнка) на рівні не вище 20 відсотків оптово-відпускної ціни виробника кінцевому споживачу. В умовах кризи і безгрошів'я в населення ця норма закону взята на особливий контроль і за будь-який відхід від неї передбачаються жорсткі фінансові санкції.

У зв'язку з прийняттям цього Закону також істотно змінюються функції Аграрного фонду, який накопичує державний продовольчий резерв сільськогосподарської продукції в обсягах, необхідних для здійснення інтервенційних поставок на ринок дефіцитної продукції та закупівлі у товаровиробників за рентабельними цінами, щоб запобігти спекуляціям на ринку з боку нечесних трейдерів.

На випадок форс-мажорних обставин у сільськогосподарському виробництві (вимержання посівів, град, буревії, посуха, епідемія інфекційних хвороб тварин, інше) Законом передбачено державне регулювання ринку страхуванням.

Крім інтервенцій та державних доплат за продукцію, існують і інші різновиди регулювання ринку аграрної продукції. Наприклад, у США, фермери за умови падіння ціни нижче заставної отримують право повертати кошти за цінами, нижчими застави, тобто фактично отримувати субсидію. Такий захід називається *маркетинговим кредитом*. Україна ж після 1996 р. дещо змінила систему підтримки: припинила застосовувати в прямому вигляді цільові ціни, проте вони використовуються в розрахунках платежів для підтримки доходів, що отримали назву антициклічних. Такі ціни використовують за умови зниження доходів фермерів нижче певного рівня. Крім того, були введені компенсаційні платежі як різниця між заставною та ринковою ціною. З'явилися фіксовані платежі, не пов'язані з виробництвом.

Як зазначає Гончаренко В.В. у своєму дослідженні «Концептуальні підходи щодо вирішення проблеми кредитування аграрного сектору національної економіки», щоб вийти із складної ситуації необхідно створити на селі систему «позикових кіл», так званої кредитно-фінансової кругової поруки [11].

Створення в Україні подібної до європейських моделі кооперативної системи фінансово – кредитного обслуговування села –це найоптимальніший шлях вирішення фінансових проблем аграрного сектору національної економіки та забезпечення фінансовими послугами сільських жителів та виробників. Держава повинна звертати більшу увагу на дрібного товаровиробника, бо він насичує внутрішній ринок аграрної продукції.

Наприклад, у країнах ЄС проводиться активна цінова підтримка сільгосптоваровиробників. Установлюють цільові ціни для визначення бажаного рівня ринкових цін.

Важливим засобом регулювання ринку є *квотування*. У ЄС вони існують з 1984 р. на молоко. На молоко в кожній країні існує національна квота. Її розмір залежить від обсягу виробництва у попередні роки. Виробник, що перевищив квоту незначно, не карається. Фермеру, що значно перевищив квоту, доводиться сплачувати мито, за кожний літр перевищення.

Система квотування існувала до 2000 р. в Австралії, для «ринкового» молока застосовувалася система гарантованих закупівельних цін, які зазвичай перевищували ціни на «нерегульоване» молоко.

Важливим напрямом удосконалення роботи щодо поліпшення розбудови аграрного сектора економіки і поліпшення сільськогосподарського виробництва є розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (надалі СОК), які працюють у США, Канаді та багатьох країнах Європи, а також у Китаї. За допомогою СОК у цих країнах розв'язано проблему продукції, вирощеної фермером, шляхом підтримки створення її інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової і переробленої промисловості.

Їх створення і організація діяльності в Україні почалося з прийняттям Закону України від 17.07.1997 р. «Про сільськогосподарську кооперацію», проте без державної підтримки вони не набули поширення. Власне, СОК мали забезпечити розвиток суб'єктів сільськогосподарського виробництва від особистих підсобних господарств та фермерів і до колективних підприємств, але без державної підтримки виявилися безперспективними. Як наслідок, в Україні практично зупинився процес створення СОК, а в окремих регіонах вони повністю припинили свою господарську діяльність.

Для вирішення цього питання Кабінетом Міністрів України 03.06.2009 р. прийнята постанова «Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року».

Крім того, виконання Програми сприятиме: підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва завдяки скороченню витрат на впровадження нових технологій, маркетингові, дорадчі та інші послуги; розвитку конкурентного середовища на аграрних ринках, оптимальному співвідношенню якості та ціни продукції; підвищенню економічної ефективності діяльності особистих селянських господарств та фізичних осіб, які займаються сільськогосподарським виробництвом, підвищенню рівня товарності їх продукції та зменшенню втрат під час просування до кінцевого споживача; підвищенню рівня і якості життя сільського населення; комплексному розвитку місцевих, регіональних та загальнодержавного аграрних ринків.

Міністерство аграрної політики України (Указом Президента України від 07.06.2000 № 772) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, переробки сільськогосподарської продукції, харчової промисловості та інших галузей агропромислового виробництва.

У законодавчих документах зазначено, що **Міністерство аграрної політики України** бере участь у формуванні **ринків товарів**, матеріальних ресурсів, капіталів і послуг; розробляє та організовує реалізацію державних комплексних і цільових програм (концепцій) розвитку агропромислового комплексу, координує діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань організації та **державного регулювання ринку продукції** галузей агропромислового виробництва та забезпечення потреб цього ринку у матеріально-технічних ресурсах. Відповідно до законодавства забезпечує здійснення на підприємствах усіх форм власності **державного контролю** за якістю виробленої ними сільськогосподарської продукції та сировини, їх зберіганням і реалізацією, забезпечує ліцензування окремих видів господарської діяльності, здійснює функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління, надає підтримку підприємствам агропромислового комплексу, у тому числі шляхом залучення їх на конкурсних засадах до виконання загальнонаціональних, регіональних, галузевих та інших програм та проектів, розробляє системи галузевих стандартів, норм і нормативів. Бере участь у розробленні і здійсненні заходів **активізації функціонування аграрного ринку**, відновлення традиційних та **освоєння нових ринків сільськогосподарської продукції**, розробляє і здійснює заходи щодо **розвитку ринкової інфраструктури** в агропромисловому комплексі (аграрні біржі, аукціони худоби, оптові продовольчі ринки, обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кредитні спілки, страхові компанії, виставки і ярмарки тощо).

Висновки. Проаналізувавши державні документи щодо формування, становлення і розвитку ринків аграрної продукції прийшли до висновку:

- втручання держави в роботу ринків є стихійним;
- чіткого плану розбудови аграрного сектору на сьогодні немає;
- закони, постанови і укази з'являються як реакція на негайне реагування на ситуацію, що складається на ринку аграрної продукції;
- не виконання законодавчих актів у повній мірі;
- Міністерство аграрної політики України не є збалансованим державним органом і у великій мірі гальмує розвиток ринків аграрної продукції, провокуючи тим самим кризи в аграрному секторі економіки;
- безвідповідальність за промахи на державному рівні приводить до виникнення економічних криз, до тупикової ситуації у аграрному секторі;
- нестабільність фінансового ринку приводить до того, що сільський виробник боїться великого ринку, бо він на ньому беззахисний, а на внутрішньому ринку «правила гри» йому відомі да і ризики мінімальні.

Список використаних джерел

1. *Електронний ресурс доступу: http://pidruchniki.com/1350082636274/ekonomika/rinkovi_vidnosini_agrarnomu_sektori*
2. *Белявцев М.И., Шестопалова Л.В. Инфраструктура товарного рынка: Навчальний посібник. - Донецьк: ДонНУ, 2003. - 418 с.*
3. *Офіційний портал Верховної ради. Електронний ресурс доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44985.*
4. *Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>*
5. *Державний комітет статистики. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>*
6. *Закон України «Про товарну біржу». - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>*
7. *Постанови Верховної Ради України від 24.09.1997р. за №1062 - Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart78/inx78835.htm>*
8. *Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» 2004р. - Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15*
9. *Прес-служба Кабінету Міністрів, травень 2005р. - Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=18417511&cat_id=35883*
10. *Наказ Міністерства аграрної політики України від 24.03.2006 р. «Про затвердження Заходів щодо розвитку м'ясного та молочного тваринництва» за N 144. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN19549.html*
11. *Гончаренко В.В. Модель створення кооперативного кредитування та механізм її фінансової підтримки з боку держави: Проект Світового банку в Україні «Розширення доступу до ринків фінансових послуг» P4020-UA/1.6.2-IC.-Офіційний сайт Міністерства фінансів України.*

References

1. *http://pidruchniki.com/1350082636274/ekonomika/rinkovi_vidnosini_agrarnomu_sektori*
2. *Belyavtsev M. Y., Shestopalova L. V. Infrastruktura tovarnogo rynka: Navchal'nyy posibnyk. Donetsk: DonNU, 2003. 418 s.*
3. *Ofitsijnyy portal Verkhovnoy rady. : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44985.*
4. *Zakon Ukrayiny «Pro derzhavnu pidtryмку sil's'koho hospodarstva Ukrayiny» : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>*

5. Derzhavnyy komitet statystyky : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Zakon Ukrainy «Pro tovarnu birzhu» : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>
7. Postanovy Verkhovnoyi Rady Ukrainy vid 24.09.1997r. za No1062 : <http://www.uazakon.com/document/spart78/inx78835.htm>
8. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu pidtrymku sil'skoho hospodarstva Ukrainy» 2004r. : www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15
9. Pres-sluzhba Kabinetu Ministriv, traven' 2005r. : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=18417511&cat_id=35883
10. Nakaz Ministerstva ahromoyi polityky Ukrainy vid 24.03.2006 r. «Pro zatverdzhennya Zakhodiv shchodo rozvytku m»yasnoho ta molochnoho tvarynnytstva» za No144. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN19549.html
11. Honcharenko V.V. Model' stvorenniya kooperatyvnoho kredytuvannya ta mekhanizm yiyi finansovoyi pidtrymky z boku derzhavy: Proekt Svitovoho banku v Ukraini «Rozshyrennya dostupu do rynkiv finansovykh posluh» R4020-UA/1.6.2-IS.-Ofitsiynyy sayt Ministerstva finansiv Ukrainy.

ДАНИ ПРО АВТОРА:

Яхно Катерина Георгіївна, аспірант кафедри економічної кібернетики Вінницького національного аграрного університету
вул. Келецька буд. 85, кв. 48, м. Вінниця
e-mail: katushashpak@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:

Яхно Екатерина Георгиевна, аспирант кафедры экономической кибернетики Винницкого национального аграрного университета
ул. Келецька д. 85, кв. 48, г. Вінниця
e-mail: katushashpak@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR:

Yahno Kateryna Georgiivna
Graduate of economic cybernetics department of Vinnitsia National Agrarian University
e-mail: katushashpak@ukr.net